

ΔΙΚΗΓΟΡΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ

Στοιχεία κατόχου

Όνοματεπώνυμο

Διεύθυνση γραφείου

Τηλ. γραφείου

Διεύθυνση κατοικίας

Τηλ. κατοικίας

Αριθμ. Δελτίου Ταυτότητας

Αριθμ. Διαβατηρίου

A.M.K.A.

A.M.Δ.Σ.Η.

A.M.TAN.

A.M.T.Y.Δ.Ε.

A.M. - Λ.Ε.Α.Δ.Η.

A.Φ.Μ.

Δικαστικό Μέγαρο Ηρακλείου

Γραμματεία Δ.Σ.Η.

Τηλ.: 2810 288 312 | 2810 286 386

Ταμείο

Τηλ.: 2810 282 526

Αίθουσα Δικηγόρων

Τηλ.: 2810 364 275

Γραφείο Προέδρου Δ.Σ.Η.

Τηλ.: 2810 287 767

Αίθουσα "Ν. Σακλαμπάννης"

Οδός Θεοτοκοπούλου 28

Τηλ.: 2814 00 74 42

Βιβλιοθήκη Δικηγορικού Συλλόγου

Ζωγράφου 7 (1ος όροφος)

Τηλ.: 2810 281 587

Ηλεκτρονική διεύθυνση Δ.Σ.Η.

www.dsh.gr

e-mail:

dikigorher@yahoo.gr

Λ.Ε.Α.Δ.Η.

Ζωγράφου 7 (1ος όροφος)

Τηλ.: 2810 283 697

www.leadh.gr - lleadh@gmail.com

Επιμέλεια Ημερολογίου

Ε. Καρουζάκη – Μ. Κουκιαδάκης – Κ. Τζωρτζάκης
Ό. Φορτσάκη – Α. Φωτοπούλου-Κακουλάκη

Επιμέλεια Αφιερώματος

Γιώργος Δελλής,
Καθηγητής Δημοσίου Δικαίου Νομικής Σχολής Αθηνών

Μακέτα - Εκτύπωση - Βιβλιοδεσία

ΓΡΑΦΙΚΕΣ ΤΕΧΝΕΣ - ΕΜΠΟΡΙΟ ΧΑΡΤΟΥ

τυποκρέτα α.ε.

ΒΙ.ΠΕ. Ηρακλείου | Οδός Α' τετρ. 9 | τηλ. 2810 382800 | info@kazanakis.gr

Το Διοικητικό Συμβούλιο
του **Δικηγορικού Συλλόγου Ηρακλείου**
εύχεται στα μέλη του χαρούμενο & δημιουργικό το **2025**

Δ.Σ. Δ.Σ.Η.

Πρόεδρος

Νικόλαος Λογοθέτης

Αντιπρόεδρος Α'

Νικόλαος Κουβίδης

Αντιπρόεδρος Β'

Γεώργιος Γερωνυμάκης

Γενικός Γραμματέας

Νικόλαος Καραγιάννης

Ταμίας

Αγγελική Φωτοπούλου-Κακουλάκη

Μέλη

Οδυσσέας Καλομοίρης

Ευαγγελία (Εβίτα) Καρουζάκη

Αικατερίνη Κοσμάδακη

Κωνσταντίνος Κουτρομπής

Χαρίλαος Λαγουδάκης-Χρονάκης

Ευτέρπη (Έφη) Μαλλιαράκη

Ευθυμία (Έφη) Σωμαρά

Κυριάκος Τζωρτζάκης

Νικόλαος Φλαμουράκης

Ολυμπία (Όλια) Φορτσάκη

Το Διοικητικό Συμβούλιο
του **Λογαριασμού Ενίσχυσης Δικηγόρων Ηρακλείου**
εύχεται στα μέλη του χαρούμενο & δημιουργικό το **2025**

Δ.Σ. Λ.Ε.Α.Δ.Η.

Πρόεδρος

Νικόλαος Φανταουτσάκης

Αντιπρόεδρος

Καλλιόπη Τιτομιχελάκη

Γενικός Γραμματέας

Απόστολος Ξυριτάκης

Ταμίας

Μιχαήλ Λασηθιωτάκης

Μέλη

Μανούσος Ξενάκης

Θωμάς Σαπουντζάκης

Νεκτάριος Χρυσός

Περιεχόμενα

Στοιχεία Κατόχου	2
Στοιχεία Δικηγορικού Συλλόγου Ηρακλείου	3
Διοικητικό Συμβούλιο Δ.Σ.Η.	4
Διοικητικό Συμβούλιο Λ.Ε.Α.Δ.Η	5
Αντί Προλόγου	7
<i>Μισός αιώνας Μεταπολίτευση: κέρδη, μύθοι, προκλήσεις, του Γιώργου Δελλή.....</i>	<i>8</i>
Κατάλογος Δικηγόρων Ηρακλείου	18
Γραφείο Νομικού Συμβούλου του Κράτους (ΓΝΣ) στο Ηράκλειο	51
Κατάλογος Ασκούμενων Δικηγόρων Ηρακλείου	52
Κατάλογος Διαμεσολαβητών Δικηγόρων Δ.Σ.Η.	54
Σύνθεση Συμβολαιογραφικού Συλλόγου Εφετείου Κρήτης	55
Σύλλογος Δικαστικών Επιμελητών Εφετείων Κρήτης & Ανατολικής Κρήτης	59
Δικαστικές Αρχές - Αστυνομικές Αρχές Π.Ε. Ηρακλείου	62
Ασφαλιστικά Ταμεία	66
Δικαστικό Ένσημο	67
Τέλος Απογράφου	69
"Ε-Παράβολο Κωδικοί"	70
Ανώτατα Δικαστήρια - Αρχές Επικράτειας	71
Εφετεία Πρωτοδικεία και Αντίστοιχες Εισαγγελίες	72
Πρόεδροι Δικηγορικών Συλλόγων της χώρας	73
Πρωτοδικεία Εισαγγελίες Πρωτοδικών	74
Σύλλογοι Συμβολαιογράφων & Δικαστικών Επιμελητών της Επικράτειας	74
Εξαιρέτες ημέρες 2025-2028	75
Συνοπτικά ημερολόγια 2025-2026	77
Ημερολόγιο 2025	78
Ημερολόγιο 2026	208
Ημερολόγιο 2027	256
Ημερολόγιο 2028	280
Αποφάσεις Δικαστηρίων	292
Σημειώσεις	296

ΑΝΤΙ ΠΡΟΛΟΓΟΥ

Αγαπητές και αγαπητοί συνάδελφοι,

Κάθε καινούριο ξεκίνημα φέρει μια ιδιαίτερη ευθύνη, άρρηκτα συνδεδεμένη με τις προοπτικές που το ίδιο συνεπάγεται: εκείνη της υπέρβασης του παρελθόντος, της γραμμικής συνέχισης της προόδου, της μετουσίωσης σε κινητήρια δύναμη των εμπειριών τής μέχρι τώρα πορείας μας. Μιας πορείας που, τη χρονιά που ολοκληρώνεται, χαρακτηρίστηκε από τη διαρκή διαβούλευση, παρέμβαση και διεκδίκηση για το δικηγορικό σώμα που καλείται διαρκώς να προσαρμόζεται στις συνεχώς μεταβαλλόμενες συνθήκες άσκησης του λειτουργήματός του.

Η ενεργός συμμετοχή στη διαμόρφωση και βελτίωση νομοθετικών πρωτοβουλιών καθώς και σε αλλαγές με αντίκτυπο στους πολίτες και την κοινωνία, οι συνθήκες απονομής της Δικαιοσύνης και ο ρόλος του δικηγόρου ως συλλειτουργού της, αποτέλεσαν τους κύριους άξονες δράσης των συλλογικών μας οργάνων. Για τη νέα χρονιά που ανοίγεται μπροστά μας, σημαντικοί σταθμοί της θα είναι, μεταξύ άλλων, και η πρόκληση της τελικής επεξεργασίας και ψήφισης ενός σύγχρονου Κώδικα Δικηγόρων, η περαιτέρω διεύρυνση της δικηγορικής ύλης προς αναγνώριση του λειτουργηματικού χαρακτήρα του επαγγέλματός μας, αλλά και η σταθερά διεκδικητική δράση του δικηγορικού σώματος για τη βελτίωση των συνθηκών απονομής της Δικαιοσύνης.

Η θεματική του ημερολογίου μας για το έτος 2025 «Μισός αιώνας Μεταπολίτευση: κέρδη, μύθοι, προκλήσεις», δεν απομακρύνεται από τη συλλογιστική της προοπτικής και της ευθύνης. Η συμπλήρωση πενήντα ετών από την αποκατάσταση της Δημοκρατίας στη χώρα μας και η εμπεδωμένη πολιτειακή και πολιτική σταθερότητα, αποτελούν το πλέον γόνιμο έδαφος για την περαιτέρω κοινωνική πρόοδο. Εκ μέρους του Δικηγορικού Συλλόγου Ηρακλείου, θέλω να ευχαριστήσω από καρδιάς τον Καθηγητή Δημοσίου Δικαίου της Νομικής Σχολής του Ε.Κ.Π.Α. κ. Γιώργο Δελλή για το εξαιρετικό, ομώνυμο κείμενο αναφοράς, που προχωρά σε μια συγκριτική αποτίμηση των ιδιαίτερων πολιτικών χαρακτηριστικών διαφορετικών περιόδων της Ελλάδας του 20ου αιώνα έως σήμερα, με εστίαση στη σπουδαιότητα των μεταπολιτευτικών πολιτικο-κοινωνικών επιτευγμάτων καθώς και στις προκλήσεις και την ευθύνη για το μέλλον.

Κλείνω τη σύντομη αυτή εισαγωγή, με την υπόσχεση ότι το Διοικητικό Συμβούλιο του Δικηγορικού Συλλόγου Ηρακλείου θα συνεχίσει, και τη νέα αυτή χρονιά, να βρίσκεται στο πλάι των μελών του, αφουγκραζόμενο τις ανάγκες τους, μεριμνώντας για όλους και για τον καθένα ξεχωριστά, συνεχίζοντας τον αγώνα για τη βελτίωση της καθημερινότητας και των συνθηκών άσκησης του λειτουργήματός μας.

Εγκάρδιες ευχές σε όλους για μια χρονιά επιτυχιών και δημιουργικότητας, με υγεία και αισιοδοξία!

Ηράκλειο, Δεκέμβριος 2024
Νίκος Λογοθέτης, Πρόεδρος του Δ.Σ.Η.

Μισός αιώνας Μεταπολίτευση: κέρδη, μύθοι, προκλήσεις

Του Γιώργου Δελλή

Καθηγητή Δημοσίου Δικαίου στη Νομική Σχολή Αθηνών

Ο όρος Μεταπολίτευση αναφέρεται στην περίοδο μετά την πτώση των συνταγματαρχών (Ιούλιος 1974) και την αποκατάσταση της Δημοκρατίας, με την ψήφιση του Συντάγματος του 1975. Τα γεγονότα αυτά σηματοδοτούν την έναρξη της Τρίτης Δημοκρατίας από την ίδρυση του Ελληνικού Κράτους, η οποία συνεχίζεται μέχρι σήμερα. Το πολιτικό σύστημα παραμένει, έκτοτε, αναλλοίωτο, με αναθεωρήσεις ήσσονος σημασίας· μία εποχή πρωτοφανούς σταθερότητας, αν αναλογιστεί κανείς τα χρόνια που προηγήθηκαν.

Για τον ίδιο λόγο, οι αναφορές στη Μεταπολίτευση έχουν πάντοτε θετική χροιά. Περιγράφουν κάτι πανθομολογούμενα καλό, ένα μήνυμα επιτυχίας και προόδου. Πόσο μάλλον όταν η πεντηκονταετία αυτή συμπίπτει, αφενός με το μακρότερο διάστημα ειρήνης το οποίο έχει απολαύσει η Χώρα μας, αφετέρου με τη συγκυρία στην οποία πραγματώθηκε μια διαχρονική προσδοκία, ο γάμος με την ευρωπαϊκή Δύση. Εκτός από αισιόδοξος, ο συγκεκριμένος όρος είναι και ακριβής. Πράγματι, στο μέσο της δεκαετίας του 1970 συντελείται μία κοσμογονία, τόσο πολιτική όσο και πολιτειακή, η οποία καθιστά αναγκαία τη διάκριση ανάμεσα στο πριν και το μετά: ό,τι ακολούθησε, συνιστά «Μετα-πολίτευση».

Το παραπάνω κέρδος δεν είναι ευκαταφρόνητο. Δημοκρατική κανονικότητα και πολιτική ομαλότητα συνιστούν θεμελιώδεις αξίες και προϋποθέσεις ευημερίας. Εάν δείχνουν σήμερα αυτονότητες, τούτο είναι μία ακόμη απόδειξη ότι η Μεταπολίτευση έχει καταγράψει σοβαρές επιτυχίες στο συγκεκριμένο πεδίο. Όσο για το πόσο αυτονότητες είναι, ας σκεφτεί κανείς πώς διεξήχθησαν οι προεδρικές εκλογές στην άλλη πλευρά του Ατλαντικού το Νοέμβριο του 2024 αλλά και τι συμβαίνει μερικές εκατοντάδες χιλιόμετρα στα βόρεια, στα ανατολικά και στα νότια των συνόρων μας.

Την ίδια στιγμή, ωστόσο, έχει έρθει πια η ώρα να αφαιρεθεί το φωτοστέφανο από την κόμη της Μεταπολίτευσης. Πέτυχε πολλά, αλλά επώασε μύθους και αφέλειες οι οποίες γέννησαν ατέλειες και παθολογίες. Μισό αιώνα μετά την επαναφορά των δημοκρατικών ρυθμίσεων, είναι αμφίβολο κατά πόσον το Ελληνικό Κράτος ανταποκρίνεται στις προκλήσεις του παρόντος. Μήπως η αναφορά στα μεταπολιτευτικά επιτεύγματα αποτελεί ένα ωραίο χαλί κάτω από το οποίο χωράνε πολλές ενοχλητικές αλήθειες; Ένα υπνωτικό χάπι για να ξεχνάμε εκείνα που δεν έγιναν και όσα δεινά βρί-

Για όλο εκείνο το διάστημα, η Ελλάδα ισορροπεί ανάμεσα σε τρία μείζονα πολιτικά ζητήματα. Το πρώτο -βασιλευόμενη ή αβασίλευτη Δημοκρατία- είναι το μόνο ορατό στη συνταγματική συζήτηση, όπου ο θεσμός της βασιλείας παραμερίσθηκε προσωρινά με το Σύνταγμα του 1927 και το χουντικό κείμενο του 1973. Επρόκειτο, ωστόσο, για την κορυφή του παγόβουνου. Το δεύτερο ζήτημα είναι ακόμη πιο φορτισμένο. Εστιάζει στα ίδια τα ιδεολογικά θεμέλια του πολιτικού και οικονομικού συστήματος: να διατηρηθούν οι φιλελεύθερες καταβολές του ή να υιοθετηθεί το κομμουνιστικό οργανωτικό μοντέλο; Παρότι το ερώτημα ουδέποτε ετέθη ευθέως από το συνταγματικό νομοθέτη, αποτέλεσε

[illegible]

Στο Δημοψήφισμα της 8ης
Δεκεμβρίου 1974, ο Λαός
αποφαινεται με συντριπτική
πλειοψηφία υπέρ της
Αβασίλευτης Δημοκρατίας.

τον ελέφαντα στο δωμάτιο για μία περίοδο η οποία ξεκινά με τα τανκς των Γερμανών, όταν αποχωρούν στο τέλος της Κατοχής, και τελειώνει με εκείνα των συνταγματαρχών, όταν καταλύουν τη Δημοκρατία το 1967. Ο βίαια διχαστικός τρόπος με τον οποίο τίθενται τα δύο αυτά πολιτειακά διλήμματα γεννά και ένα τρίτο ζήτημα: όχι για το αν η Ελληνική Δημοκρατία προσήκει να είναι βασιλευόμενη, αβασίλευτη, φιλελεύθερη ή λαϊκή, αλλά για το αν αντέχει να είναι *πραγματική* και σε ποιο βαθμό. Στο ερώτημα αυτό, η απάντηση είναι για τότε η ίδια: από λίγο έως καθόλου.

Το *πραγματικό* πολίτευμα της Ελλάδας από το 1911 έως το 1974 είναι, είτε μία ασθενική Δημοκρατία στα χαρτιά είτε η δικτατορία. Ακόμη και στην πρώτη περίπτωση, οι αβαρίες είναι τεράστιες στα πεδία των θεμελιωδών δικαιωμάτων, της στελέχωσης των δημόσιων υπηρεσιών, της γενικότερης δράσης του Κράτους και της Διοίκησης. Υπάρχουν πολίτες πρώτης και δεύτερης κατηγορίας, πιστοποιητικά κοινωνικών φρονημάτων, εκτοπισμοί, εξορίες και άλλα μέτρα περιορισμού των φυσικών ελευθεριών, εξοβελισμός μίας μερίδας της κοινωνίας από την πρόσβαση στα Πανεπιστήμια, στο Δη-

Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας Μιχαήλ Στασινόπουλος υπογράφει τον Ιούνιο του 1975 τον Καταστατικό Χάρτη της χώρας που μόλις έχει ψηφιστεί από τη Βουλή.

μόσιο, ακόμη και στον τραπεζικό δανεισμό, έκτακτα δικαστήρια, βίαιες και νοθευμένες εκλογικές διαδικασίες, αστυνομικό παρακράτος. Εφαρμόζεται ένα «παρασύνταγμα», όπως το ονομάζουν οι συγγραφείς εκείνης της περιόδου, ένα «παρα-πολίτευμα» δίπλα σε εκείνο το οποίο περιγράφει το Σύνταγμα του 1911/1952. Τα δικτατορικά διαλείμματα είναι ίσως χειρότερα, αλλά όχι εντελώς διαφορετικά και, πάντως, πιο ειλικρινή ως προς τις ανελεύθερες διαθέσεις τους. Διατρέχοντας τα ευρετήρια νομολογίας εκείνων των ετών ο αναγνώστης διαπιστώνει πόσο «κανονικά» φαίνονται όλα τούτα, ακόμη και σε προοδευτικούς θεσμούς όπως το Συμβούλιο της Επικρατείας: οι επιτάξεις, οι δημεύσεις, η αφαίρεση ιθαγένειας ή τα πιστοποιητικά φρονημάτων συνιστούν λήμματα για την αναζήτηση δικαστικών αποφάσεων όπως όλα τα υπόλοιπα.

Με την ανατροπή της χούντας και την ψήφιση του Συντάγματος του 1975 δίνονται οριστικές απαντήσεις στα τρία αυτά, πολιτειακής φύσης ερωτήματα.

Πρώτον, η κεφαλή της Δημοκρατίας στη Χώρα μας δεν παραχωρείται σε βασιλικό οίκο ούτε κληρονομείται. Μπορεί κατά καιρούς να επανερχόμαστε στις εξουσίες και

Η ένταξη της Ελλάδας στην ΕΟΚ στις 29 Μαΐου 1979 εγκαινιάζει την Ευρωπαϊκή πορεία της Ελλάδας.

τον τρόπο ανάδειξης του Προέδρου της Δημοκρατίας -ζητήματα τα οποία απασχόλησαν κατά τις συνταγματικές αναθεωρήσεις του 1986 και του 2019- αλλά η συζήτηση έχει κλείσει. Το πολίτευμα είναι Δημοκρατία και δη Κοινοβουλευτική.

Δεύτερον, η εν λόγω Δημοκρατία έχει φιλελεύθερο πρόσημο. Υιοθετεί κατά τρόπο αδιαπραγμάτευτο την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Αναγνωρίζει, έστω και χωρίς να το αναφέρει ρητά, το μοντέλο της κοινωνικής οικονομίας της αγοράς, επιλογή η οποία κλείδωσε με την ένταξη της Ελλάδας στην ενωμένη Ευρώπη. Η ευρωπαϊκή πορεία της Χώρας έχει και πολιτειακές προεκτάσεις: εμπλουτίζει και επαυξάνει το Σύνταγμα με ευρωπαϊκούς κανόνες, τόσο της ΕΕ όσο και της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, ενισχύοντας το φιλελεύθερο ριζικό του σύστημα. Η ιδεολογική αντιπαράθεση του Εμφυλίου έχει πλέον κλείσει, ευτυχώς με τρόπο συμπεριληπτικό και όχι διχαστικό. Όσοι αμφισβητούν το ισχύον μοντέλο οργάνωσης δεν εξοστρακίζονται ούτε τίθενται εκτός νόμου. Μπορούν να ασκούν κριτική ή και να επιφέρουν μεταβολές στο Κράτος και το Δίκαιο, χρησιμοποιώντας τις πολιτικές ελευθερίες τις οποίες κατοχυρώνουν οι εθνικοί και οι ευρωπαϊκοί συνταγματικοί κανόνες.

Τρίτον και κυριότερο, η Ελληνική Δημοκρατία είναι πραγματική και όχι πλασματική. Δεν νοούνται επίσημοι κοινωνικοί αποκλεισμοί, εξωθεσμική δράση των φορέων της δημόσιας εξουσίας, παρασύνταγμα. Οι εκλογικές διαδικασίες οργανώνονται διαφανώς και κατά τρόπο ώστε να εκφράζεται η λαϊκή βούληση, ακόμη και σε περιόδους κρίσης ή σε στιγμές που το εκλογικό σώμα είναι διχασμένο. Μέσα σε μισό αιώνα υπήρξαν δεκάδες βουλευτικές εκλογές και δύο κομβικά δημοψηφίσματα (το ένα πολιτειακής

Η ομαλή εναλλαγή στην εξουσία τον Οκτώβριο του 1981 η και μετέπειτα αρμονική συνύπαρξη Κέντρου και Δεξιάς στην εξουσία αποτέλεσαν μία επιπλέον δικλείδα θεσμικής ασφάλειας που χαρακτήρισε την μεταπολίτευση.

φύσης, το άλλο για το ευρωπαϊκό μέλλον της Ελλάδας) χωρίς παρατράγουδα. Η εναλλαγή στην εξουσία έχει δώσει την ευκαιρία να συμμετάσχουν σε κυβερνήσεις ή να δώσουν υποστήριξη σε αυτές, όχι μόνο το δίπολο κεντροδεξιάς – κεντροαριστεράς αλλά και κόμματα από τη λεγόμενη λαϊκή δεξιά (την περίοδο 2012-2019) μέχρι την αριστερά, κομμουνιστική (1989-90) και μη (2015-2019). Σε δύσκολες στιγμές -όπως οι εντάσεις με την Τουρκία, η δημοσιονομική κρίση ή η πανδημία Covid 19- οι εκάστοτε κρατούντες αναζητούν λύση μέσα στο Σύνταγμα και όχι έξω ή πέρα από αυτό. Τους το απαιτούν, τόσο η Δικαιοσύνη όσο και η Κοινωνία.

Η αληθινή «πίστη στο Σύνταγμα και τους νόμους» αποτελεί το μεγαλύτερο παράσημο της Μεταπολίτευσης. Ό,τι περιγράφουν τα νομικά εγχειρίδια ως «κράτος δικαίου» τηρείται γίνεται για πρώτη φορά σεβαστό σε βάθος χρόνου. Όχι πως δεν υπάρχουν σκοτεινά σημεία, κενά προστασίας ή εκδηλώσεις κατάχρησης της κρατικής εξουσίας. Πρόκειται, εντούτοις, για σημειακές και παροδικές ασθένειες ενός κατά τα λοιπά υγιούς θεσμικού οργανισμού. Η εγκαθίδρυση του κράτους δικαίου αφήνει πίσω τα τραύματα του Εμφυλίου και θέτει τις βάσεις για θεσμική πρόοδο. Ο κατάλογος των θεμελιωδών δικαιωμάτων εμπλουτίζεται με νέες ευαισθησίες. Τα κοινωνικά δικαιώματα και η προστασία του περιβάλλοντος εντάσσονται στο συνταγματικό κείμενο το 1975, η διαφύλαξη της ιδιωτικότητας και των προσωπικών δεδομένων προστίθενται με την αναθεώρηση του 2001. Η ένταξη στην ΕΟΚ το 1980-81 -προαπαιτούμενο για την οποία υπήρξε ο ειλικρινής σεβασμός στις απαιτήσεις του κράτους δικαίου- θα γεννήσει ελπίδες για μία εκσυγχρονιστική πορεία: άνοιγμα της αγοράς στον ελεύθερο ανταγω-

Η Ευρωπαϊκή πορεία της Ελλάδας επισφραγίζεται με την απόφαση για την ένταξη της στην ΟΝΕ κατά την Σύνοδο Κορυφής της Λισαβώνας, στις 19 και 20 Ιουνίου του 2000

νισμό, δημιουργία ανεξάρτητων αρχών, αντιγραφή προηγμένων οργανωτικών προτύπων αναφορικά με τη Διοίκηση και την απονομή της Δικαιοσύνης.

Η Μεταπολίτευση μπορεί να επαίρεται για όλα τα παραπάνω. Είναι, ωστόσο, η μία όψη της, η καλή. Εκτός από τον Δόκτωρα Τζέκυλ υπάρχει και ο Μίστερ Χάιντ.

Ο μεταπολιτευτικός μύθος: ο πελάτης έχει πάντα δίκιο

Τη στιγμή της Μεταπολίτευσης, το Ελληνικό κράτος κουβαλάει, όχι ένα αλλά δύο προπατορικά αμαρτήματα: τον εθνικό/πολιτειακό διχασμό και τις πελατειακές σχέσεις, οι οποίες μάλιστα προϋπάρχουν¹. Εάν η Μεταπολίτευση έλυσε το πρώτο από τα δύο δεινά, δεν κατάφερε να δώσει τέλος στο πελατειακό κράτος. Το αντίθετο μάλιστα, φαίνεται πως το εξέθρεψε και το εξέλιξε.

Ήδη από το 1991, ο φιλόσοφος Παναγιώτης Κονδύλης, στο δοκίμιό του για τα *«Αίτια της παρακμής της σύγχρονης Ελλάδας»*², περιγράφει τη Μεταπολίτευση ως *«νόθα μαζική δημοκρατία»*. Κάνει λόγο για μετάβαση *«από το καθεστώς του πατριαρχισμού και του νόθου ή επίπλαστου αστισμού, στο καθεστώς μίας εξίσου νόθας, μαζικής δημοκρατίας, δηλαδή μίας δημοκρατίας με πολύ μεγαλύτερη κοινωνική κινητικότητα από πριν, αλλά ταυτόχρονα ανίκανης να απαλλαγεί από τις πελατειακές νοοτροπίες και σχέσεις που της κληροδότησε η προηγούμενη κατάσταση»*³.

Ακόμη χειρότερα, οι όροι του πελατειακού συστήματος αντιστρέφονται σε βάρος των πατρónων και υπέρ των πελατών. Η άνοδος του βιοτικού επιπέδου μέσα και από τη διασύνδεση με την ενωμένη Ευρώπη οδηγεί σε υποχώρηση των παραδοσιακών πατριαρχικών σχέσεων εξάρτησης, όταν τα πολυάριθμα αδύναμα στρώματα περίμεναν διορισμούς και παροχές πενίας από το κομματικό κράτος-πατέρα. Με την Μεταπολίτευση, παρατηρεί ο Κονδύλης, *«μεγάλωνε σιγά-σιγά η εξάρτηση των κομμάτων από τους ψηφοφόρους τους, δηλαδή η πελατειακή σχέση εν μέρει αντιστράφηκε. Τα κόμματα ... υποχρεώθηκαν να συναγωνίζονται το ένα το άλλο στην υιοθέτηση και στην προώθηση των*

¹ Και τα δύο είναι απότοκος των αφετηριακών χαρακτηριστικών του νεοελληνικού κράτους: μία ασθενική κρατική οντότητα, στην οποία εμφυτεύονται μιμητικά οι δυτικοευρωπαϊκοί θεσμοί, ενώ η βιωσιμότητά της εξαρτάται από την έξωθεν βοήθεια ή επιτροπεία (ανάλογα με την περίοδο). Την ίδια στιγμή, η ελληνική κοινωνία -με πεπαλαιωμένα χαρακτηριστικά αγροτικής/μεταπρατικής οικονομίας- δεν πρόλαβε να βιώσει το Διαφωτισμό ούτε να διαμορφώσει μία αστική τάξη (με τα καλά και τα κακά της), πριν εισέλθει στις εντάσεις του φουρτουνιασμένου εικοστού αιώνα.

² Το κείμενο του Κονδύλη δημοσιεύθηκε στο περιοδικό Θεμέλιο το 1991 και εκδόθηκε ως αυτοτελές δοκίμιο το 2011, μετά το θάνατό του.

³ Κονδύλης, «Τα αίτια...» (2011), σελ. 57.

*οποιωνδήποτε αιτημάτων απ' οπουδήποτε και αν προέρχονταν*⁴. Πλέον, οι απαιτήσεις των πελατών αυξάνονται σε σημείο που δεν μπορούν να καλυφθούν από το παραγωγικό δυναμικό της Χώρας.

Επιπρόσθετα, η εναλλαγή στην εξουσία -διαδικασία η οποία ξεκινά το 1981 και συνεχίζει μέχρι σήμερα- εκτός από τα τεράστια οφέλη της για τη Δημοκρατία έχει και μία αρνητική συνέπεια: αυξάνει το πελατειακό κόστος με δύο τρόπους. Αφενός, τα κόμματα ανταγωνίζονται υποσχόμενα όλο και μεγαλύτερες παροχές. Αφετέρου, το Κράτος διογκώνεται ώστε να χωρέσει διορισμούς «ημετέρων» από περισσότερα πολιτικά κέντρα και να «μοιράσει λεφτά».

Η αποχαλίνωση των πελατειακών συμπεριφορών την οποία επέτεινε η Μεταπολίτευση προκάλεσε διαβρωτικές επιπτώσεις στο κρατικό θεσμικό οικοδόμημα. Σε πρώτο επίπεδο, υπονόμισε τον σκληρό πυρήνα του Κράτους, είτε πρόκειται για την αστυνομία, τη συλλογή των φορολογικών εσόδων ή την ποινική καταστολή, απαξίωση η οποία έθιξε γενικότερα και την απονομή της Δικαιοσύνης. Η ορθή τήρηση του νόμου, αντί να διαφυλάσσεται ως αυτονόητη προϋπόθεση της Δημοκρατίας, κακολογείται ως μορφή αυταρχισμού· αντίστροφα, η παθητική ή ενεργητική συνεισφορά της Πολιτείας στην ανοχή των παραβάσεων αντιμετωπίζεται ως κοινωνική ευαισθησία. Το κράτος δικαίου γίνεται αποδεκτό μόνο εφόσον παραμένει συμπαθές και επιλεκτικά τυφλό.

Η συγκεκριμένη, καθετοποιημένη νοοτροπία ήταν μοιραίο να ξεχαρβαλώσει τη ρυθμιστική και εποπτική λειτουργία της Διοίκησης. Χαρακτηριστικά παραδείγματα τέτοιων παθολογικών καταστάσεων προσφέρουν οι κλάδοι του περιβαλλοντικού, του πολεοδομικού και του χωροταξικού δικαίου. Με την υποστήριξη της ιδιωτικής κοινωνίας, οι εκφραστές της πολιτικής εξουσίας χρησιμοποιούν τη δημοκρατική τους νομιμοποίηση για να πλήξουν έννομα αγαθά στα οποία το καινοτόμο άρθρο 24 του Συντάγματος προσδίδει θεμελιώδη χαρακτήρα. Ο χωρικός σχεδιασμός καθυστερεί 25 χρόνια, διάστημα που θα ήταν ακόμη μακρύτερο εάν δεν αντιδρούσε έντονα το Ε' τμήμα του Συμβουλίου της Επικρατείας. Ο λόγος είναι προφανής: ο σχεδιασμός οδηγεί σε αυτοδέσμευση της Πολιτείας και μειώνει το περιθώριο χαριστικών παρεμβάσεων στο όνομα των πελατειακών σχέσεων. Πελατειακή είναι και η εξήγηση της αβελτηρίας του ελληνικού Κράτους σε πλειάδα συναφών ζητημάτων, από την τύχη των αυθαιρέτων, τους δασικούς χάρτες και τις οικιστικές πυκνώσεις σε δασικές περιοχές, την εκτός σχεδίου δόμηση, την αρτιότητα των γηπέδων, ή, πιο πρόσφατα, τα «μπόνους» του Νέου Οικοδομικού Κανονισμού (ΝΟΚ). Λίγοι θυμούνται ότι ένας από τους κύριους στό-

⁴ Οπ. παρ. σελ. 62.

χους της συνταγματικής αναθεώρησης του 2001 ήταν να συρρικνωθεί το προστατευτικό πεδίο του άρθρου 24 Σ ώστε να αποδυναμωθεί το «ενοχλητικό» Συμβούλιο της Επικρατείας. Αντίστοιχα παραδείγματα μπορεί ο καθένας να σκεφτεί για όλα τα πεδία κρατικής δράσης.

Η συνέχεια είναι γνωστή και ιδιαίτερα επίπονη. Η επώαση μη βιώσιμων πελατεικών σχέσεων μαζί με το μύθο του «λεφτόδεντρου» οδήγησαν σε πτώχευση των δημόσιων οικονομικών και σε εκποίηση του κρατικού πλούτου. Η οικονομική κατάρρευση ανέδειξε σοβαρές αναποτελεσματικότητες ως προς όλες τις λειτουργίες του Κράτους, από τη Δικαιοσύνη και τις καθυστερήσεις της, μέχρι τη διόγκωση του δημόσιου τομέα, τα προβλήματα στην είσπραξη των δημοσίων εσόδων και την αλόγιστη επιβάρυνση των ταμείων κοινωνικής ασφάλειας.

Ας μην κρυβόμαστε, η οικονομική κρίση της δεκαετίας 2010-2020 αποτελεί και αυτή τέκνο της Μεταπολίτευσης, επιβεβαιώνοντας τον διπολισμό με τον οποίο πορευόμαστε.

Από τη μία, οι δημοκρατικοί θεσμοί επέδειξαν ιδιαίτερη ανθεκτικότητα, ακόμη και σε εποχές μεγάλης έντασης και εύλογης κοινωνικής αγανάκτησης. Το πολιτειακό σύστημα επιβίωσε· ίσως και να εξήλθε ενισχυμένο από τις δοκιμασίες εκείνης της περιόδου. Συγκριτικά με άλλες έννομες τάξεις, Λαός και κρατούντες συμπεριφέρθηκαν με αξιοσημείωτη ωριμότητα ακόμη και στις πιο δύσκολες ώρες, χωρίς να παραδοθούν ολοκληρωτικά στις σειρήνες του λαϊκισμού και του αντισυστημισμού. Εάν οι τελευταίες ηχούν όλο και περισσότερο τα τελευταία χρόνια, τούτο είναι μάλλον ένα οικουμενικό πρόβλημα -απότοκος των ανισοτήτων και των αδιεξόδων που γέννησε η παγκοσμιοποίηση- και όχι επανεμφάνιση ενδημικών πολιτικών ασθενειών του παρελθόντος.

Από την άλλη, ωστόσο, το πελατειακό κουσούρι παρέμεινε. Ακόμη και στο χείλος του γκρεμού, η δυσανεξία απέναντι σε αναγκαίες μεταρρυθμίσεις ουδέποτε εξαλείφθηκε. Αυτές χρειάστηκε να επιβληθούν ως πικρό φάρμακο από ανάλγητους αλλοδαπούς επόπτες, ενώ η εφαρμογή τους παραμένει ζητούμενο. Ουδείς τις θέλει πραγματικά, παρότι όλοι αντιλαμβάνονται τη σημασία τους μετά την τραυματική εμπειρία της κρίσης. Οι «από πάνω» δεν έχουν κίνητρο να προωθήσουν τη μεταρρυθμιστική ατζέντα, ακόμη και όταν τη διαφημίζουν ή την επικαλούνται. Μέτρα αυτής της μορφής είτε είναι αντιδημοφιλή και επιφέρουν πολιτικό κόστος, είτε μειώνουν το πελατειακό ειδικό βάρος των αιρετών αρχόντων. Αλλά και οι «από κάτω» αντιμετωπίζουν τις μεταρρυθμίσεις με λογική λαθρεπιβάτη: ας πληρώσουν το τίμημα των αλλαγών οι υπόλοιποι και όχι οι ίδιοι. Η περιβαλλοντική νομιμότητα ή οι φορολογικοί έλεγχοι θεωρούνται αποδεκτοί αρκεί να μην αφορούν τη δική μας περίπτωση. Οι θεσμικές βελ-

τιώσεις υπονομεύονται από τους επαγγελματικούς ή κοινωνικούς κλάδους τους οποίους αφορούν. Η χρήση των πελατειακών σχέσεων ως ανάχωμα στις μεταρρυθμίσεις είναι εξίσου αντιφατική όσο και αυτοκαταστροφική: διαιωνίζει τη δυσπιστία απέναντι σε ατελείς και αναποτελεσματικούς δημόσιους θεσμούς, ενώ την ίδια στιγμή εξαφανίζει τα περιθώρια βελτίωσής τους. Σε πάρα πολλά, το ελληνικό Κράτος του 2024 καταγράφει χειρότερες επιδόσεις από εκείνο του 1974.

Μήπως ήρθε το τέλος της μεταπολίτευσης;

Πενήντα χρόνια μετά την πτώση των συνταγματαρχών, η Ελλάδα βρίσκεται μπροστά σε καινούργιες και σοβαρές προκλήσεις, απότοκο συνεχών εξελίξεων αλλά και διαδοχικών κρίσεων σε εθνικό, περιφερειακό ή παγκόσμιο επίπεδο: μετάβαση στην ψηφιακή εποχή, κλιματική αλλαγή, όξυνση των ανισοτήτων, διόγκωση της ισχύος ιδιωτικών κέντρων εξουσίας, αμφίβολη βιωσιμότητα των δημόσιων αγαθών και του κοινωνικού κράτους, υπογεννητικότητα, μεταναστευτικό, γεωπολιτικές και γεωοικονομικές αναταράξεις. Στα δικά της προβλήματα προστίθενται εκείνα της ενωμένης Ευρώπης καθώς και των υπόλοιπων φιλελεύθερων δημοκρατιών: καμία τους δεν βρίσκεται σε καλό φεγγάρι. Υφέρπουν νέοι διχασμοί: μεταξύ συστημικών και αντισυστημικών, ευρωπαϊστών και ευρωσκεπτικιστών, υπέρμαχων μίας στενής εθνικής ταυτότητας ή μιας πιο συμπεριληπτικής κοινωνίας.

Η παρελθοντοκεντρική αναφορά στη Μεταπολίτευση και στα όσα εισέφερε κάθε άλλο παρά συμβάλλει στην επιτυχή αντιμετώπιση των παραπάνω προκλήσεων. Μάλλον ισχύει το αντίθετο, μιας και αυτές προϋποθέτουν σύγχρονους και αποτελεσματικούς δημόσιους θεσμούς, με μία ώριμη, συνεκτική και υπεύθυνη κοινωνία να τους υποστηρίζει. Πρόκειται για ζητούμενο το οποίο είναι ασύμβατο με τα πελατειακά χαρακτηριστικά της Μεταπολίτευσης. Η τελευταία θα κατέχει πάντα μία ιδιαίτερη θέση στην ελληνική πολιτική και συνταγματική ιστορία· επέλυσε επιτυχώς πολιτειακά διλήμματα υπαρξιακής σημασίας για τη χώρα και εκκρίωσε τα ζιζάνια παλαιότερων πολιτικών διχασμών. Δεν είναι, ωστόσο, κακό να παραδεχθούμε πως ολοκλήρωσε τον κύκλο της από τη στιγμή που κατέστησε αυτονόητη τη δημοκρατική κανονικότητα. Η επαναλαμβανόμενη, αγιοποιημένη επίκλησή της σε στιγμές που πρέπει να ληφθούν δύσκολες αποφάσεις για το μέλλον -μια τέτοια στιγμή είναι και η συζήτηση για την αναθεώρηση του Συντάγματος- μάλλον αποκαλύπτει την ανετοιμότητα τόσο της πολιτικής τάξης όσο και της κοινωνίας των πολιτών να τολμήσουν τομές για όσα η μεταπολιτευτική περίοδος απέτυχε να κομίσει.